

ЛАНДШАФТНА СТРУКТУРА ПАРКІВ-ПАМ'ЯТОК САДОВО-ПАРКОВОГО МИСТЕЦТВА ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Марков Ф. Ф., асистент

Постановка проблеми. Старовинні парки є невід'ємною складовою нашої культурної спадщини. Зараз у Житомирській області до мережі природно-заповідного фонду України занесено 18 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва місцевого значення. В Україні є 411 [3] парків-пам'яток садово-паркового мистецтва місцевого значення, переважна більшість яких розміщується у Поліській та Лісостеповій зонах України.

Садово-паркові об'єкти, на відміну від інших творів мистецтва, постійно змінюються. Зміни проходять у зв'язку із сезонами року та з розвитком рослин протягом життя. На початку ХХ ст. відбулася зміна суспільно-політичного ладу. Більшість господарів присадибних парків були змушені мігрувати в інші держави. Тому парки були позбавлені кваліфікованого догляду. Світові війни, стихійні лиха, природне старіння насаджень, відсутній або недостатній догляд залишили значний відбиток на сучасну структуру та стан старовинних парків.

Аналіз останніх досліджень. У вирішенні завдання відновлення насаджень старовинних парків пріоритетними є біологічні питання, які тісно пов'язані з ландшафтною структурою парків. Дані питання розглядаються у роботах В. П. Кучерявого, [4-6], Т. Г. Ларіної [7, 8], Л. И. Рубцова [10, 11], Н. Д. Успенської [12], Клименка Ю. О. [2] та інших. Зміни, які відбуваються у насадженнях та ландшафтах парків-пам'яток садово-паркового мистецтва місцевого значення Житомирської області, не досліджені загалом.

Мета, об'єкт та методика досліджень. Метою роботи є вивчення ландшафтної структури та аналіз співвідношень типів ландшафтів у парках-пам'ятках садово-паркового мистецтва місцевого значення Житомирської області. Ландшафти останніх є об'єктом досліджень. Для проведення аналізу використовували класифікацію ландшафтів Рубцова Л. І. [10, 11].

Результати дослідження. Відомо, що природні предмети та явища (рельєф, гірські породи, ґрунт, рослинність тощо) розподілені по земній поверхні не випадково, а сполучені у взаємопов'язані комплекси, які визначаються поняттям географічного ландшафту. Ландшафт садів та парків є певним різновидом географічного ландшафту, і його існування та розвиток залежить від процесів, які керують розвитком географічного ландшафту [11].

Для проведення відновлювальних робіт як у старовинних, так і у сучасних парках слід, перш за все, визначити у якому ландшафтному районі та конкретному ландшафті створений садово-парковий об'єкт [5]. Ландшафти об'єднуються у види, роди та класи. Види ландшафтів є найнижчим класифікаційним ступенем. Вони представляють собою природно-територіальні комплекси, найбільш близькі по генезису, структурі та морфології, володіють одним генетичним типом рельєфу та однорідними антропогенними відкладеннями, які обумовлюють зміни ґрунтово-

рослинного покриву. В Україні виділяють 132 види ландшафтів [9].

За допомогою ландшафтної карти України ми визначили, що досліджувані парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення Житомирської області знаходяться на території трьох ландшафтів: мішанолісових хвойно-широколистяних недренованих перезволожених і заболочених (урочище «Юліно» та парк ім. Миклухи-Маклая), мішанолісових хвойно-широколистяних поліських алювіально-зандрових та терасових (парки «Коростишівський» та «Вільхівський»), лісових та лісостепових височино-рівнинних розчленованих (парки «Турчинівський» та «Червонський»).

Види ландшафтів поділяються на місцевості, урочища та фації. В. П. Кучерявий вважає, що використовувати в садово-парковому будівництві такі територіальні одиниці, як ландшафт чи місцевість не потрібно. Такий рівень територіального планування властивий великим національним паркам і лісопарковим господарським частинам зелених зон великих міст [5].

При будівництві садів та парків природні фізико-географічні комплекси перебудовують у певному напрямку, завдяки чому створюються нові культурні ландшафти, які володіють такими взаємозв'язками, які відповідають цільовому напрямку парку [11]. Спеціально влаштовані у садах та парках взаємопов'язані комплекси рослинності, рельєфу, ґрунту, води та інженерно-технічних споруд, які покликані забезпечити людині певні санітарно-гігієнічні умови, створити найкращі умови для певного виду відпочинку та викликати своїми художніми якостями більш менш однорідну емоційну реакцію Рубцов Л.І називав садово-парковим ландшафтом [10, 11]. Він виділив шість типів садово-паркових ландшафтів: 1) лісовий, 2) парковий, 3) лучний, 4) садовий, 5) регулярний, 6) альпійський.

В урочищі «Юліно» 63,7 % займає лучний тип садово-паркового ландшафту. Це, насамперед, пов'язане із сільськогосподарським використанням території парку. Лісовий тип ландшафту займає площу 4,13 га (16,5%). Парковий тип займає дещо меншу площу, яка складає 10,4 % від загальної території. Садовий тип ландшафту представляє собою занедбаний сад, який був створений у другій половині ХХ ст. і займає 1,58 га (6,3 %). Регулярний тип ландшафту представлений алеями з *Picea abies* L. та *Populus alba* L., які були висаджені під час створення парку, й алеєю з дерев *Carpinus betulus* L. стиглого віку.

У парку-пам'ятці садово-паркового мистецтва ім. Миклухи-Маклая домінуючим типом садово-паркового ландшафту виступає лісовий – 17,4 га (58,8 %). В переважній більшості це частина парку, яка була висаджена під час господарювання родини Миклух. Удвічі менше території займає парковий тип – 8,39 га (28,3 %). В основному це насадження, які були створені під час реконструкції парку у 60-70-х рр ХХ ст. Лучний тип садово-паркового ландшафту виявлений на 2,64 га (8,9 %) парку (спортивні майданчики та луки). Садовий тип ландшафту представлений ослабленими перестійними деревами *Pyrus communis* L. та *Malus domestica* Borkh.. Догляд за садами не проводиться, тому більшість дерев є сухостійними, ураженими шкідниками та хворобами. Регулярний тип ландшафту представлений меморіальною алеєю на честь загиблих у Другій світовій війні та воїнам-інтернаціоналістам і складає лише 0,27 га (1 % загальної території).

Територія парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення «Вільхівський» на 75 % складається з лісового типу садово-паркового ландшафту. Це пов'язане, насамперед, з тим, що догляд за насадженнями не проводили, рубки догляду не проектували, як наслідок, більшість території заросла самосівом ясена звичайного та клена гостролистого. Парковий тип ландшафту займає 25 % території. Лучний, садовий, альпійський та регулярний ландшафти відсутні. При створенні ландшафтного проекту потрібно збільшити частку паркового ландшафту, створити ділянки інших видів ландшафтів за рахунок зменшення частки лісового.

У парку «Коростишівський» переважає парковий ландшафт (59,4 % загальної

площі). Це пов'язане насамперед з тим, що на деяких ділянках були проведені реконструктивні роботи, які включали рубання дуже ослаблених дерев, сухостою, розчищення захаращеності тощо. Регулярний тип садово-паркового ландшафту у даному парку представлений алейними посадками за участю *Picea pungens Engelm.* стиглого віку та *Acer saccharinum L.* перестійного віку. Перша була створена під час реконструкції парку у радянські часи, а друга – під час реконструкції парку графом Густавом Олізаром. У Коростишівському парку наявним є альпійський тип садово-паркового ландшафту у вигляді виходу на поверхню природного каміння.

У Турчинівському парку парковий тип садово-паркового ландшафту займає 6,05 га (55,0 % загальної території). Наступним за площею є лісовий тип ландшафту – 3,27 га (29,7 %). Лучний тип ландшафту представлений спортивним майданчиком та пасовищами. На сьогоднішній день проходить процес заміни садового типу ландшафту на лісовий у результаті самосіву *Fraxinus exelsior L.* Плодові дерева ослаблені та сухостійні, догляд за садом не проводиться. Регулярний тип садово-паркового ландшафту представлений рядовою посадкою з дерев *Picea abies (L.) H.Karst.* та *Tilia cordata Mill.*

Під пологом стиглих дерев *Tilia cordata Mill.* працівниками професійно-технічного училища № 30 с. Турчинівка висаджені молоді дерева *Picea abies (L.) H.Karst.*

Для парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення «Червонський» характерним є домінування лісового типу садово-паркового ландшафту – 28,97 га (80,5 % загальної території). Наступним за площею ландшафтом є лучний, який займає 4,77 га (13,3 %). Парковий тип ландшафту характерний для 1,96 га території (54,4 %). Садовий тип ландшафту представлений ослабленими плодовими деревами і займає 0,30 га (0,8 %).

Висновки. Отже, з вищенаведеного видно, що у більшості парків лісовий тип ландшафту переважає; парковий тип, на жаль, переважає лише у двох парках. Альпійський тип ландшафту виявлений лише в одному парку. Реконструктивні заходи мають бути направлені на відновлення домінантної ролі паркового ландшафту та створення і підтримання інших типів ландшафтів на території старовинних парків Житомирської області.

Джерела використаної інформації

1. Клименко Ю. О. Використання класифікації садово-паркових ландшафтів Л. І. Рубцова в проектній роботі (на прикладі центральної зони парку «Феофанія» в Києві) / Ю. О. Клименко // Наукові доповіді НУБіП. – 2010. – 4 (20). – 14 с.
2. Клименко Ю. О. Еколого-біологічні основи відновлення старовинних парків Полісся та Лісостепу : автореф. на здобуття наук. ступеня д-ра с.-г. наук : спец. 06.03.01 «Лісові культури та фітомеліорація» / Ю. О. Клименко. – Львів, 2012. – 32 с.
3. Кузнєцов С. І. Біоекологічні та фітомеліоративні засади паркознавства / С. І. Кузнєцов, Ю. О. Клименко // Львів : Науковий вісник НЛТУ, 2003. – Вип. 13.5. – С. 317–320.
4. Кучерявий В. П. Екологія / В. П. Кучерявий. – Львів : Світ, 2001 – 500 с.
5. Кучерявий В. П. Озеленення населених місць: підруч. / В. П. Кучерявий. – Вид. 2-ге. – Львів : Світ, 2008. – 456 с.
6. Кучерявий В. А. Зеленая зона города / В. А. Кучерявий. – К. : Наукова думка, 1981. – 248 с.
7. Ларина Т. Г. Геоботаническое изучение парковых культурфитоценозов как метод выявления их устойчивости / Т. Г. Ларина // Бюллетень Главного ботанического сада : сб. науч. ст. – М., 1987. – Вып. 144. – С. 54– 59.
8. Ларина Т. Г. Методические указания по геобоганическому изучению парковых сообществ / Т. Г. Ларина, А. А. Аппенков. – Ялта : ГНБС, 1980. – 28 с.

9. Маринич А. М. Природа Украинской ССР. Ландшафты и физико-географическое районирование / А. М. Маринич, В. М. Пащенко, П. Г. Шищенко. – К. : Нак. думка, 1985. – 224 с.
10. Рубцов Л. И. Проектирование садов и парков / Л. И. Рубцов. – Изд. 3-е, доп. и пераб. – М. : Стройиздат, 1979. – 184 с.
11. Рубцов Л. И. Садово-парковый ландшафт / Л. И. Рубцов. – К. : Изд-во АН УССР, 1956. – 212 с.
12. Успенская Н. Д. Биологические основы создания парковых насаждений дубравного типа в условиях Украинского Полесья и Лесостепи : дис. ... канд. биол. наук : 03.00.05 / Н. Д. Успенская. – К. : Вид-во "Либідь", 1985. – 199 с.